

Globalhistorie: Verdenshistorie på tvers

Av Stein Tønnesson, Senter for utvikling og miljø (SUM)

Innledning på mandagsseminaret ved Historisk institutt, Universitetet i Oslo, 28. februar 2000

Innledning

I 1990-årene vokste det frem en ny underdisiplin i historiefaget: global verdenshistorie. Foreløpig er denne ~~disiplinen~~ ^{alle kunne "over"} sterkt dominert av amerikanske historikere. Association of World History, som ble stiftet i 1982, ledes fra Hawaii. *Journal of World History*, som kom med sitt første nummer i 1990, redigeres også der. Mange amerikanske universiteter har erstattet de tradisjonelle kursene i Western Civilization med kurser i global verdenshistorie. Disiplinen fører store debatter, som den mellom den eurofile David Landes og den sinofile André Gunder Frank. Det holdes årlige verdenshistoriske konferanser. Vedlagt denne seminarinnledningen finnes en omfattende bibliografi over faglitteratur fra de siste par tiårene på feltet global verdenshistorie, utarbeidet av Tore Linné Eriksen.

Først vil ~~vi~~ ^{vi kan utby. på i} ~~tre~~ ^{global} ~~ng~~ en definisjon av ekte verdenshistorie. Jeg vil, som jeg har gjort tidligere, trekke på professor Jerry Bentley ved University of Hawaii, som innledet globalhistoriesesjonen ved Det nordiske Historikermøtet i Tampere, og som siden har utgitt en omfattende lærebok i global verdenshistorie.¹ Han har definert verdenshistorie som følger: "historical scholarship that explicitly compares experiences across the boundary lines of societies, or that examines interactions between peoples of different societies, or that analyzes historical patterns and

¹ Jerry H. Bentley and Herbert F. Ziegler, *Traditions & Encounters: A Global Perspective on the Past*, Boston: McGraw Hill, 2000 (xxxii + 1067 + 35 pages).

processes that transcend individual societies."² Det vil si at verdenshistorie er noe mer enn en narrativ sjanger eller undervisningsdisiplin. Den er en forskningsdisiplin preget av et globalt perspektiv. Det globale perspektivet fremkommer på en av tre måter: ved sammenligning av ulike samfunn, studier av interaksjon mellom mennesker fra ulike samfunn, ~~og ved~~ ^{eller} analyse av historiske mønstre og prosesser som foregår parallelt i mer enn et samfunn.

Fra Jerry Bentleys eksempler står det klart at han mener verdenshistorien må operere ikke bare på tvers av lokale eller nasjonale samfunn, men også på tvers av kulturkretser, det som ofte kalles "sivilisasjoner". Studier av samhandling mellom Vest-Europa og Nord-Amerika er ikke i seg selv global verdenshistorie. Det er inter-vestlig historie, ihvertfall så lenge indianerne ikke er berørt. Derimot vil studier av slavehandelen mellom Afrika og Amerika være global verdenshistorie under forutsetning av at både afrikanerne og europeerne betraktes som aktører. La meg foreslå, med utgangspunkt i Bentley, å kreve av en genuin verdenshistorie at den må inkludere mer enn én kulturkrets, enten gjennom å studere samhandling, ved å undersøke prosesser som omfatter flere kulturkretser, eller ved å sammenligne på tvers av kulturkretser.

Til tross for at jeg ikke er noen særlig belest person, spesielt ikke i eldre historie, har jeg de siste årene gjort meg til en slags nordisk misjonær for global verdenshistorie. Det begynte med at jeg sammen med Tor Egil Førland skrev en lærebok i verdenshistorie etter 1850 for elever i norsk videregående skole.³ Etter dette har jeg også skrevet et konsentrat av verdenshistorien *før* 1850 på 15 sider,⁴ og jeg har fremført en serie globalhistoriske prekeneser i København, Göteborg, Tampere, Lillehammer og Oslo-området. Flere av disse prekenene er blitt trykt i

² "Alternatives to National History: World History and the Construction of Large-Scale Analytical Categories", foredrag på Nordisk historikermøte i Tampere, august 1997. Noen viktige artikler om global verdenshistorie er: Jerry Bentley, "Periodization in World History", *American Historical Review*, no. 3, June 1996: 749-782. Jerry Bentley, *Shapes of World History in Twentieth-Century Scholarship*, American Historical Association, 1996. Michael Geyer and Charles Bright, "World History in a Global Age", *American Historical Review*, October 1995: 1034-1060, og dessuten artiklene i Stephen K. Sanderson (ed.), *Civilization and world systems. Studying world-historical change*. Walnut Creek/London/New Delhi: AltaMira Press/Sage Publications, 1995 og Bruce Mazlish & Ralph Buultjens (eds), *Conceptualizing Global History*, Boulder CO: Westview, 1993.

³ Tor Egil Førland og Stein Tønnesson, *Spor i tid. Verden etter 1850*, Oslo: Aschehoug, 1995 (revidert utgave 1997)

mer eller mindre obskure publikasjoner.⁵ Jeg redigerte også, sammen med et knippe nordiske historikere, en rapport om globalhistorie til det nordiske historikermøtet i Tampere i 1997.⁶ Nå er jeg glad for at en svensk-gift amerikaner, *Cand* *Adamsen*, har tatt initiativet til å stifte en europeisk avdeling av Association of World History under Verdenshistorikerkongressen her i Oslo i august 2000, slik at misjonsvirksomheten i Europa kan komme i mer ordnede former.

Etter mitt syn er det et påtrengende behov for å globalisere europeisk og norsk forskning og undervisning i faget historie. Dette har sammenheng med behovet for en våken og globalt ansvarlig opinion, som kan skue ut over snevre nasjonsgrenser, forstå globale sammenhenger, holde transnasjonale selskaper og multilaterale organisasjoner i ørene, beskytte og bevare klodens miljø, og kjempe for en mer rettferdig fordeling av goder og byrder i det verdenssamfunnet som er i ferd med å vokse frem.⁷ Dette er et ideologisk og politisk program. På samme måte som historiefaget spilte en viktig rolle i å skape nasjonal identitet som grunnlag for de fremvoksende nasjonalstatene i det 19. og 20. århundre, må historiefaget bidra til å utvikle global identitet i det århundret som nettopp er begynt. Dette skal imidlertid ikke gå på bekostning av historiefagets vitenskapelighet. Fagets dyder skal holdes i hevd.

Hvilke dyder har da faget historie?

Jeg har i prekenen "Hvordan pedagogisere verdenshistorie" fremhevet fem kvaliteter som kan formidles til elever i videregående skole gjennom historieundervisningen: 1) innlevelse, dvs. fascinasjon, 2) identitet, dvs. røtter, tilhørighet, 3) holdepunkter, dvs. kart, kronologi og helhetssyn, 4) kildekritisk

⁴ "Et tilbakeblikk på verden før 1850", tilleggshefte til Førland og Tønnesson, *Spor i tid. Verden etter 1850*, Oslo: Aschehoug, 1997.

⁵ "Å pedagogisere verdenshistorie", i Egil Børre Johnsen (red.), *Forbildets forbilder: Norsk Sakprosa andre bok*, Oslo: Universitetsforlaget, 1996, s. 219–240. "Nordic World Views", Introduction to *Between National Histories and Global History*, Helsingfors, Finska Historiska Samfundet, 1997, pp. 7–22. "Fra historien om den tredje verden til én global verdenshistorie", *Den Jyske Historiker* nr. 81 August 1998, s. 114–130. "Fra eurosentrisk til global verdenshistorie", *Internasjonalen* nr. 1/98 (utgitt ved Historisk Institutt, Universitetet i Oslo). "Historikerens rolle i samfunn", Gudmund Moren (red.) *Historikerens rolle i samfunnet. Rapport fra Norske historiedager 99*, Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer, research report no. 45/1999, pp. 19–22.

⁶ Stein Tønnesson, Juhani Koponen, Niels Steensgaard and Thommy Svensson (eds), *Between National Histories and Global History*, Helsingfors, Finska Historiska Samfundet, 1997.

sans, dvs. respekt for sannheten, metoder til å avgjøre hva som er sant, 5) argumenter, dvs. trening i argumentasjon.⁸ Det gledet meg å oppdage under mandagsseminaret her på Historisk Institutt, ^UUniversitetet i Oslo den 7. februar 2000 at flere av de samme dydene ble fremhevet av deltakerne der. Vekten lå ikke på fascinasjon og identitet, men i debatten etter Bjørn Qvillers presentasjon av ~~sitt~~ ^{et} globalhistoriske/undervisningsopplegg ble tre faglige dyder fremhevet av Kåre Lunden, Knut Kjeldstadli, Ottar Brox og andre: kildekritikk, integrert samfunnsanalyse, og forklaring av endring og kontinuitet.

Jeg hyller også disse dydene. Hvordan kan de fremmes på globalt nivå?

Det må skje nettopp på de tre måtene som Jerry Bentley har lagt inn i sin definisjon: sammenligning av samfunn i ulike kulturkretser, studier av tverrkulturell samhandling og forklaring av globale prosesser. Jeg skal konsentrere meg om samhandling og globale prosesser, det som virkelig går på tvers, men la meg først komme med noen bemerkninger om sivilisasjons-begrepet og sammenligning av samfunn i ulike sivilisasjoner.

To begreper har de siste tiårene konkurrert om hegemoniet når det gjelder inndeling av de historiske menneskelige samfunn. Det ene er "verdenssystemer" (world systems), der Immanuel Wallerstein er det ledende navn, og det andre er "sivilisasjoner". Ifølge strukturalisten Wallerstein eksisterte det i før-moderne tid flere parallelt eksisterende verdenssystemer med hver sine kjerneområder, hver sin semiperiferi og periferi. I det 20. århundre har verdenssystemene smeltet sammen til ett sammenhengende system, ^{oppe med kjerne, semi-periferi og periferi.} Verdenssystem-analytikerne legger sterk vekt på økonomiske drivkrefter, og særlig på handel som systemskapende og systembevarende element. Den andre teoretiske hovedtradisjonen bygger ~~altså~~ på begrepet sivilisasjon. Den deler verden inn i ulike kulturkretser, som hevdes å ha hatt hver sin historie, men som muligens i likhet med verdenssystemene har gjennomgått en begynnende sammensmeltning i det 19. og 20. århundre.

⁷ Se Jarle Simensen, "Democracy and Globalization: Nineteen Eighty-nine and the "Third Wave"", *Journal of World History*, vol. 10, no. 2, Fall 1999, pp. 391–412.

⁸ "Å pedagogisere verdenshistorie", op.cit.

Sivilisasjons-historikerne legger like stor vekt på kultur som verdenssystem-teoretikerne legger på handel. Av en eller annen grunn er det verdenssystem-teoretikerne som har lagt beslag på Fernand Braudel, selv om han er en av dem som aller sterkest har gitt uttrykk for at sivilisasjonene har hver sin grunnfestede ^{kulturelle} mentalitet, som menneskene ikke kan overskride: "Sivilisasjonene har utvilsomt hver sin personlighet, ^{og de} som har eksistert så lenge at det går utover vår fatteevne. Med deres ^{fantastiske} utrolige elde fortsetter de å leve i hver enkelt av oss, og de vil overleve oss lenge ennå", skriver han i gymnaslæreboka *Grammaire des civilisations*.⁹ Læreboka hans ^{har skapt} fikk ^{nye} atskilte ^{typer} deler for europeiske og ikke-europeiske sivilisasjoner.

Jeg er dypt skeptisk til å bruke sivilisasjonsbegrepet på denne måten.

Verdenshistorien er full av eksempler på at mennesker fra ulike såkalte "sivilisasjoner" har kunnet kommunisere, ^{gjøre utveksling og mellom.} og gjensidig påvirkning mellom samfunn i fjerntliggende områder har en like lang historie som de menneskelige samfunn selv. Min skepsis ble styrket da Samuel Huntington for fem år siden utnyttet Braudel og andre sivilisasjonshistorikere i sin spådom om at neste århundre vil bli et *Clash of Civilizations*. Det er selvsagt lett, slik sivilisasjons-teoretikeren Matthew Melko gjør, å peke på store kulturelle forskjeller mellom fjerntliggende samfunn som de kinesiske og de europeiske, men det er langt mer problematisk å streke opp grenser mellom de såkalte sivilisasjonene.

Jeg foreslår at ^{i utgangspunktet er kun} vi avviser ~~sivilisasjonsbegrepet~~ og jeg foreslår å anvende ordet "kultur" som et mengdeord i entall, slik som salt og vann.¹⁰ Det finnes ikke flere salt, bare ulike former for salt, ^{stør} jordsalt og ^{mineralholdig og utvannet} havsalt, salt med jod og salt uten jod, ^{til} også salt i ulike typer blandingsforhold. På samme måte finnes det ikke flere kulturer, bare en verdenskultur med mange forskjellige former, i uendelig mange blandingsforhold. Når et samfunn er blitt isolert gjennom lang tid i et visst geografisk område, har det kunnet utvikle en særpreget kulturform, men så snart

⁹ "Les civilisations sont assurément des personnages à part don't la longévité dépasse l'entendement. Fabuleusement vieilles, elles persistent à vivre dans chacun d'entre nous; et elles nous survivront longtemps encore." Fernand Braudel, *Grammaire des civilisations*, Paris, Flammarion, 1987, s. 27 (gymnaslæreboka ble første gang utgitt i 1963).

mennesker møtes, inngår kulturen deres i nye blandingsforhold. Noen samfunn har kunnet rendyrke visse former for kultur. Andre har tillatt et sterkt kulturelt mangfold. Historisk har det eksistert to former for kulturelt mangfold, for det første det som har oppstått ved at samfunn har levd fysisk atskilt fra hverandre og utviklet hver ^{sin} deres samværsformer, ritualer, livssyn og verdenssyn. Spor av denne type mangfold finnes ennå i rikt monn, men er i ferd med å gå opp i, eller erstattes av ~~den~~ andre typen mangfold, nemlig det ⁷ som oppstår ved at ~~makt~~ ^{det} ~~haverne~~ oppmuntre^r til eller tillate^s variasjon innenfor et samfunn som er tett sammenknyttet kommunikasjonsmessig. Et av de store spørsmål i det 21. århundre vil bli hvor mye og hva slags mangfold som kan finnes når det blir teknisk mulig for alle mennesker å kommunisere med hvem som helst når som helst på hele kloden. Alt som da blir sammenlignet, vil være i innbyrdes kontakt. Fra fortida kan ^{selvsagt forsvare} vi hente frem mange samfunn ~~å sammenligne~~, som hadde liten eller ingen kontakt seg imellom, ^{og sammenligne dem.}

La meg nå si noe om sammenligning. Niels Steensgaard har forklart meg at det ikke er mulig å sammenligne samfunn i og for seg. Man kan ikke ta hele samfunn og stille dem opp ved siden av hverandre. Det som er mulig, er å konstruere en modell og så undersøke i hvilken utstrekning et gitt samfunn (eller flere) ligner denne modellen. Som Ottar Brox understreket på mandagsseminaret 7. februar, vil våre modeller som regel bli utformet på grunnlag av trekk ved samfunn vi kjenner godt. Komparasjon består derfor ofte i å sammenligne andres samfunn med en modell basert på trekk ved ens eget. Slike sammenligninger kan utvilsomt bli interessante, men i selve perspektivet ligger det en fare for etnosentrisme.

Komparasjon kan utføres på et høyt aggregert nivå, f.eks. som sammenligning av forsøksvis avgrensede sivilisasjoner med en konstruert eller underforstått sivilisasjonsmodell, eller de kan gjøres på et nærmere spesifisert felt, f.eks. av hvordan overskuddet av bøndenes produksjon ble overført til den herskende klasse i noen nærmere bestemte samfunn. Sammenligninger kan gjøres

¹⁰ Min definisjon av kultur er: "En sammensatt helhet av kunnskaper, tro, kunst, moral, rett, vaner, evner og skikker som mennesker skaffer seg ved å inngå i samfunn, og som de stadig må tilpasse, forandre eller bevare."

systematisk, dvs. at komparasjonen strukturerer fremstillingen, eller de kan gjøres ad hoc. I forbindelse med undervisning i global verdenshistorie tror jeg det vil være mest fruktbart å foreta ad hoc-sammenligninger på nærmere spesifiserte felter. Hensikten vil da ofte være å finne frem til likheter og forskjeller som belyser et analytisk poeng. Niels Steensgaards bind av Aschehougs og Bra Böckers verdenshistorie er spekket med denne typen sammenligninger. La meg gi et eksempel: På side 50 i bind 7 gjengir han et bilde av obanen av Benin med to medlemmer av hoffet og skriver at obanen alltid måtte dele makten med representanter for de fornemste slektene. På motstående side viser han et gravmonument for Henrik IV av England og skriver: "I England liksom i Benin svängde makten mellan fursten och de högadliga släkternas överhuvuden." Et fellestrekk er påvist som belyser poenget at politisk organisasjon i mange historiske samfunn kan analyseres som et trekantforhold mellom fyrste, ^{stammem} overklasse og folk.

Den globalt orienterte verdenshistoriker må ikke anse seg som spesialist på ett samfunn eller én region, men plassere seg i en ^{tekt} satelitt, sirkle rundt jorda og zoome kameraet ^{itt} inn og ut. Det er kanskje ikke så lett. Mange (både i Europa og resten av verden) ^{har vanskelig for å bryte seg over} henger fast i et eurosentrisk perspektiv. Andre føler seg ikke vel når de skal bruke eksempler fra andre ^{steder} områder enn dem de ^{gjør for sin egen forskning} er eksperter på. Verdenshistorikere kan ikke unngå å gjøre feil, men det er fullt mulig å behandle verden under ett. Det er fullt mulig å skrive genuin verdenshistorie.

La meg gjenta: Det er fullt mulig å skrive genuin verdenshistorie. Jeg må gjenta det, fordi en av de ledende ^{skulle ville at} globalt orienterte verdenshistorikerne i Norge, altså en av dem jeg gjerne ^{vil} misjonere sammen med, ^{er} dessverre mener det motsatte. Finn Fuglestad har i sin siste bok, *Fra svartedauden til Wienerkongressen*, valgt å konsentrere seg om "den vesterlandske kulturkretsens historie", og han begrunner dette valget med at "Det er ennå ikke mulig å skrive genuin verdenshistorie". Dette ^{Fyllet} forsøker han også å begrunne. ^{hvor genuin verdenshistorie (er) det er vel?} Heldigvis, får vi si, er denne ^{"eris" LK skole}

^{fortidens skjal.}
begrunnelsen mislykket. Den utgjør en lite overbevisende begynnelse på en bok som på en meget stimulerende måte nærmer seg europeisk historie fra en global synsvinkel. Fuglestadts begrunnelse for at det ennå ikke ~~skulle være~~^{er} mulig å skrive genuin verdenshistorie er at historiefagets begrepsapparat "slett ikke er kulturnøytralt, men derimot eurosentrisk". Det kan ikke fange opp andre kulturere eller sivilisasjoners fortid. Det har eksistert samfunn som ikke hadde noe begrep om fortid, nåtid og fremtid. De kan ikke forstås med historiefagets begrepsapparat. Feilen Fuglestad gjør er å anta at samfunn bare kan forstås ved å ta i bruk deres eget begrepsapparat. Jeg vil hevde at det er motsatt. Vi skal gjøre ulike samfunns forståelsesrammer til tema, men ikke legge deres forståelse til grunn for vår egen ^{forståelse er dens.} historieoppfatning. Fuglestad tar ~~etter min mening~~ feil når han sier at for å kunne skrive om hele verden forut for "vesterniseringen" og "globaliseringen" må vi være i stand til å "gå inn i alle disse forståelsesrammene" (s. 15). Hvis "gå inn i" skal bety at vi legger bort vår oppfatning om en lineær tid, og gir oss til å skrive med utgangspunkt i et fortidig religiøst univers, da ~~er~~^{vil} vi ikke lenger historikere, ^{men blir andre} ^{med} ^{historikere}. Fuglestad innrømmer selv at det problemkomplekset han streker opp er uløselig (s. 16), ^{men når vi} og så sier han at vi har tre ^{med} ^å ^{erklære} ^{det} ^{for} ^å ^{være} ^{dét} – og toe sine hender". Det er en utmerket løsning. Den andre muligheten er å "ta problemkomplekset opp i hele dets bredde og å forsøke å komme dypere ned ved blant annet å se nærmere på begrepsapparatet". Det synes å være Fuglestadts foretrukne ^{vei} ^{løsning}. Jeg foreslår at de aller fleste av oss overlater ^{den} ^{det} til filosofene. Den tredje ^{veien} ^{løsningen}, å bare overse problemet, er jeg enig med Fuglestad i at ^{den} ^{kan} ^{anbefales}. Vi skal være oppmerksomme på at ulike samfunn har hatt høyst ulike forståelsesrammer, og dette kan også godt utnyttes til å skape grunnlag for den form for ^{vestlig} ^{sivilisasjonskritikk} som preger Fuglestadts ^{uttrykk i sin} bok. Med grunnlag i studier av ^{svært} ^{ulike} ^{samfunn} er han i stand til å rette et ^{sterkt} ^{kritisk} ^{blikk} på Vesten. ^{Samtidig} ^{ville} ^{dette} ^{vært} ^{umulig} ^{uten} ^{Fuglestadts} ^{grunnlag} ⁱ ^{vestlig} ^{historievitenskaplig} ^{tradisjon}. Det er kanskje et paradoks, men et paradoks vi utmerket kan leve med.

Både Finn Fuglestad og jeg setter Niels Steensgaard høyt. Etter min mening har han på en overbevisende måte skrevet om hele verden (bortsett fra Europa) i sine to bind av Aschehougs og Bra Böckers historieverk, selv om han skriver med utgangspunkt i den forståelsesramme som ^{har} preget historiefaget i ~~et århundre~~ ^{et århundre} dominert av ^{en} Europeisk vitenskap. Steensgaard er den eneste nordiske historiker med et etablert navn innenfor den engelskspråklige verdens globalhistoriske tradisjon.¹¹

Hva er det som gjør Steensgaards bind så vellykte? Det er en gjennomtenkt struktur som skaper et samspill mellom Bentleys tre nivåer: sammenligningen, samhandlingen og de globale prosessene.¹² Steensgaards bind sju behandler perioden 1350–1500. Han skriver først en enkelt side om hele verden, og så følger et verdenskart. Deretter kommer 12 sider om hele menneskeheten, hvor den behandles prosessuelt, dvs. ^{med fokus på} befolkningutvikling, klimaendringer, endringer i forholdet til naturen, naturkatastrofer, sykdom og smittespredning. Så følger 17 sider om bøndenes verdens (dyrkingsteknikker, nyttevekster, forhold mellom bønder og nomader). De neste 18 sidene tar for seg herrenes verden (familien og slektens betydning, utbytting, imperier, ^{større} adelen plass mellom hersker og folk). Perspektivet er ^{hele tiden} her globalt og sammenlignende. På de følgende 12 sidene kommer elementer av samhandling i omtalen av religion: historien om hvordan verdensreligionene undertrykte kulturell variasjon. ^{Det samme} Noe lignende gjelder ^{de påfølgende} kapitlene om handel og teknologi. Alt dette er genuin verdenshistorie. Først etter at alle disse emnene er behandlet, går Steensgaard inn i ^{en spesiell oppsett av verdens} de enkelte av verdens ^{7 behandle dem etter hver.} regioner. Dermed har han skaffet seg en global referanseramme, som kan brukes til å spekke omtalen av de enkelte regionene med sammenlignende bemerkninger. I bokas sluttkapitler samles så verden igjen i en global begivenhetshistorie med en

¹¹ Andre Gunder Frank, *ReORIENT: Global Economy in the Asian Age*, Berkeley, University of California Press, 1998, har seks av Steensgaards arbeider med i litteraturlisten. Den eneste andre nordiske forfatter som er med på hans litteraturliste, er Esther Boserup.

¹² Steensgaard har selv redegjort for sin modell i "Set fra 1984: En model for nyere tids verdenshistorie", i Grethe Kristensen m.fl., *Tradition og kritik: Festskrift til Sven Ellehøj*, København: Den Danske Historiske Forening, 1984, s. 413-435.

sterkt tragisk undertone: den portugisiske ekspansjonen, Columbus og Amerika, aztekernes og inkaenes undergang.

Bind 9 følger samme type struktur. Først en enkelt side om verdensmarked og kultur møter. Så 15 sider om globale prosesser: sykdom, spredning av husdyr, plantevekster, sølv, gull og kobber: den såkalte columbianske utvekslingen. Deretter kommer global samhandling: de spanske og portugisiske imperiene, utfordringen fra andre europeere, ^{opp i åpnende imperier og rikdommer:} det osmanske riket, Iran, Afrika, Stormogulenes India, Sørøst-Asia, Kina, Japan, europeerne i Asia, Nord-Amerika og Vest-India, ^{til sist} og så samles verden på nytt til en analyse av slaveri, slavehandel og ^{den industrielle} selve koloniforholdet. Teppet trekkes tilside for imperialismens store drama.

Det finnes ikke noen bedre måte å skaffe seg en global forståelsesramme på enn å lese Steensgaards ~~verk~~. Jeg vil derfor høyt og tydelig foreslå for ^{hans} Steensgaard forlegger, Aschehoug forlag, som nå innbefatter Universitetsforlaget, at det snarest ~~utgir en samlet spesialutgave av~~ ^{samler} Niels Steensgaards to bind i en ettbinds lærebok, ^{utdelt} der noe av illustrasjonsmaterialet ~~utledes~~ ^{er} og ~~der~~ ^{er} Steensgaard innarbeidet en del av den forskning som er skjedd etter at han skrev sine to bind. Steensgaards nye lærebok ville ^{de st} ^{veit} være glimrende egnet for kurser i global verdenshistorie i førmoderne tid, dvs. fra 1500 til 1700. Hans helhetlige tilnærming gjør også at relevansen går utover ^{hans} ^{så vidt} bare denne perioden. Kanskje er det et problem at Europas indre historie ikke inngår i fremstillingen. Dette savnet kan utfylles ved å supplere med bøker der Europas historie behandles separat. Aller best ville det være, synes jeg, hvis vi finner ut ^{skulle} ^{at vi opplever sjansens} ^{og jo, da hadde det vært bra} men at Finn Fuglestad ^{kan} ^{være} nyttig bok benyttes. Steensgaard har jo skrevet om hele verden unntatt Europa, mens Fuglestad har skrevet om Europa og Europas ^{begge} ~~settlerkolonier~~ fra en global synsvinkel. Mitt inntrykk er at de to bøkene utfyller hverandre på en fin måte. ^{Hvis Fuglestad i tillegg til Steensgaard hadde vært forfatter av forrige del, vil disse to bøkene vil kunne brukes sammen i et kurs i global verdenshistorie, selv om vi ideelt sett burde hatt en grunnbok som gikk helt tilbake til førhistorisk tid og førte fremstillingen frem til vårt tredje millenium. Hvordan kan en slik bok skrives på på en måte som ivaretar fagets dyder?}

Funksjonen av Erkenntelse

Jerry Bentleys store bok er et overbevisende stykke arbeid, og er særlig sterk når det gjelder å utnytte kultur møter til å sammenligne og beskrive samhandling mellom fjerntliggende menneskelige samfunn. Men dessverre har Bentley gjort lite for å oppfylle de dydene som ble fremhevet på mandagsseminaret 7. februar, dvs. helhetlig samfunnsanalyse og drøfting av årsakssammenhenger. Først og fremst har han unnlatt å ta opp motstridende teorier og nøyd seg med å fremstille sin egen omforente oppfatning.

En annen metode enn Jerry Bentleys er den som kalles lange linjer. Denne metoden er benyttet på imponerende vis i en lærebok av førsteamanuensis Hans Petter Hermansen ved Høgskolen i Østfold.¹³ Han har fremstilt verdenshistorien på litt over 500 sider som tretten såkalte "revolusjoner" – i betydningen store, varige endringer – og behandler hver av ~~endring~~ ^{verdenshistoriske} prosessene i et lengdesnitt gjennom historien. Samtidig er det en kronologisk utvikling fra den første revolusjonen (bruk av redskaper) til den siste (industrien) som gjør at hovedvekten i de første kapitlene ligger på eldre tid, mens hovedvekten i de siste kapitlene ligger på nyere tid. Jeg synes Hermansens arbeid er både imponerende og vellykket, om enn ikke helt faglig oppdatert. Ulempen ved Hermansens metode er at den ikke tilfredsstiller dyden "helhetlig samfunnsanalyse" og at den gjør det vanskelig å gjennomføre årsaksdrøftinger der samspillet mellom endringer på ulike nivåer blir satt i fokus.

Jeg ville foretrekke en tredje metode, en verdenshistorisk lærebok strukturert rundt klassisk årsaksanalyse. Forfatterne måtte da stille et antall store, mest mulig ^{om ånd og ideer} ~~presise~~ spørsmål og bygge opp læreboka som en drøfting av disse spørsmålene, med henvisning til eldre og nyere arkeologiske og historiske teorier.

La meg nevne ti spørsmål som kunne strukturere en globalt orientert lærebok i verdenshistorie:

¹³ Hans Petter Hermansen, *Tretten revolusjoner. En tematisk verdenshistorie*. Halden: Høgskolens arbeidsrapportserie 1999: 1.

(1) Når, hvor, hvorfor og i hvilken grad gikk menneskene over fra å være jegere, fiskere og sankere til å dyrke jorda? Hvordan endret dette menneskenes levevilkår, maktforhold mellom mennesker, og forholdet mellom menn, kvinner, barn og gamle?

(2) Hva kan det skyldes at misjonærer for et lite antall religioner (buddhismen, kristendommen og islam) greide å gjøre så mange av verdens folk til sine disipler? *og undertrykkende utrykke i se kulturell mangfold*

(3) Hvorfor tok det så mange hundre år før imperie-statene i Asia og Europa greide å beskytte seg mot angrep fra nomadesamfunn i Sentral-Asia (og på den arabiske halvøya)?

(4) Hvilken betydning fikk det at menneskene lærte seg å seile rundt Afrika, samt krysse Atlanteren og Stillehavet?

(5) Hvorfor skjedde den industrielle revolusjonen i England? Hvorfor i Europa og ikke India eller Kina? Når ^{begynte} kom Europa til å dominere verden økonomisk og teknologisk? *Hva lenge?*

(6) Hvorfor lot store deler av verden seg kolonisere av europeerne, mens andre gikk klar (Japan, Siam, Afghanistan, Etiopia og Liberia, delvis også Kina og Iran)? Hvilke følger fikk møtet med europeerne for folk i ulike deler av verden?

(7) Hvilke konsekvenser fikk industrialiseringen for forholdet mellom fattige og rike og for familiens rolle (forholdet mellom menn, kvinner, barn og gamle) i ulike deler av verden?

(8) Hvordan kan det ha seg at imperier og fyrstestater brøt sammen, og at nasjonalstaten ble byggeklossen i verdens politiske system? Hva gjorde Amerika til pionér og pådriver i denne prosessen? *i del 20. å hundre*

(9) Hva forklarer verdens enorme befolknings-, velstands- og byvekst på 1800- og særlig 1900-tallet?

(10) Hvorfor greide ingen samfunn på 1800- og 1900-tallet å skape et levedyktig alternativ til kapitalismen?

*(Fra tid for eldre litter, for se plan i
litter og 1500)*

alt problematikk

Min tanke er at et forlag kunne utvikle en slik lærebok ved å engasjere ti forskjellige historikere, eventuelt grupper av historikere, til å skrive en state-of-the-art artikkel på ca. 30 sider om hvert av de ti spørsmålene ovenfor, og samtidig utarbeide et forslag til anbefalt litteratur (10-15 titler, fortrinnsvis artikler). Hver [✓] artikkel ^{in de ti tidlige} skulle gjøre rede for hvordan ulike teorier har stått (står) mot hverandre. Denne læreboka burde kunne fungere som grunnbok i global verdenshistorie på grunnfagsnivå, og studentene kunne fordype seg i den utvalgte litteraturen innenfor to-tre av emnene. Ved siden av læreboka måtte studentene dessuten legge opp et kommentert historisk verdensatlas.

På denne måten ville det lykkes å globalisere historiefaget som undervisningsfag, uten at det behøvde å gå ut over fagets viktigste dyd: vekten på forklaring av kontinuitet og endring. Når store spørsmål stilles presist, blir såvel lærebokforfattere som lærere og studenter nødt til å konsentrere seg om de faktorene som er mest relevante for å besvare spørsmålet. Dermed vil det være mulig å komme ut over problemet med at virkelig globale historie-fremstillinger har lett for å bli ~~for~~ lange og likevel overfladiske.

Så langt har jeg nesten kun snakket om undervisning, lærebøker og fremstilling. Til sist må jeg si noen ord om forskning. Global verdenshistorie kan bare overleve som disiplin hvis den blir gjenstand for en mengde empirisk forskning, og det bør legges opp til forskningsprosjekter som kan gjennomføres av hovedfags- og doktorgradsstudenter. Tor Egil Førland snakket i et brev til meg, i forbindelse med forberedelsen til dette seminaret, om "det mange av oss anser som noe av det mest problematiske ved vekten på globalhistorie, nemlig vanskelighetene - for andre enn de aller glupeste og mest språkmektige - ved å drive genuin (ikke-dilettantisk) globalhistorisk forskning, særlig i perioden før koloniseringen. Det er utrolig fascinerende å lese McNeill. Det må være utrolig vanskelig å gjøre som han. En vanlig dødelig hovedfagsstudent vil antakelig brette nakken på å prøve." Dette er et problem som må løses, og med en kraftig

forbedret språkopl ring og utnyttelse av de mulighetene elektronisk kommunikasjon skaper for forskningssamarbeid mellom studenter fra et hvilket som helst universitet i verden, bør dette være mulig.

Flere historieforskere må gå inn og forske på fenomener av global betydning, så som migrasjon, spredning av nyttevekster, smitte, teknisk innovasjon, fjernhandel, religiøs omvendelse og kommunikasjon. I det innlegget jeg holdt for Internasjonalen i forfjor listet jeg opp noen felter som jeg mener egner seg for å empirisk verdenshistorisk utforskning (på flere av disse feltene vil det være mulig å bruke genteknologi som hjelpevitenskap):

- * klimaforandringer og deres innvirkning på menneskenes levevilkår
- * biologisk spredning av ville planter, nyttevekster og husdyr
- * oppfinnelse, innovasjon og spredning av nye redskaper, teknologi og produksjonsteknikker
- * utvikling og spredning av estetiske stilarter innen musikk, påkledning, smykker, arkitektur mm.
- * smittespredning
- * språklig påvirkning, utbredelse av verdensspråk
- * spredning av trosoppfatninger og seremoniell, omvendelser
- * Konsipasjon og spredning av ideer og idealer (så som pietet, dyd, menneskerettigheter)
- * globale konjunkturer/holdningsendringer, f.eks. ungdomsopprøret i 1960-årene og bølgen av politisk demokratisering i 1980- og begynnelsen av 1990- rene
- * fjernhandel
- * erobringer, imperiebygging
- * de sosialistiske og kommunistiske internasjonaler og regionalt og globalt politisamarbeid for å hindre revolusjoner i å spre seg
- * standardisering av statsformer, et internasjonalt statssystem for hele verden
- * multinasjonale selskapers makt og utbredelse (I feltet "international business history" er det skjedd mye spennende de siste årene. Dette er et av de

mest lovende feltene for verdenshistorisk empirisk forskning fordi mange multinasjonale selskaper har velordnede arkiver. På andre felter er man ofte nødt til å kombinere kilder fra mange forskjellige typer arkiver og biblioteker.)

- * fremveksten av regjeringsbaserte og frivillige globale og regionale organisasjoner

- * fremveksten av massemedier med global rekkevidde

- * romforskning og flytrafikk og deres konsekvenser for menneskenes oppfatning av kloden

- * forandringer i kommunikasjonsteknologiers hastighet og utbredelse.¹⁴

Denne listen står jeg ved, og jeg mener det må være en kollektiv oppgave å finne frem til forskningsopplegg, og samarbeidsformer på tvers av verdens regioner, som gjør det mulig for hovedfagsstudenter og doktorgradsstudenter å arbeide med slike temaer.

La meg helt til slutt si at jeg tror mye av denne forskningen vil være opptatt av ett grunnleggende forhold i verdenshistorien, som også vil stå sentralt i diskusjoner om hva slags samfunn vi ønsker oss i fremtiden. Det er forholdet mellom integrasjon og mangfold. Hvordan kan noe av det mangfold som ble påtvunget menneskene gjennom geografisk isolasjon bevares i en tid da alle kan kommunisere med alle?

¹⁴ Det siste emnet er av særlig viktighet fordi det dreier seg om selve mediet for tverrkulturell interaksjon. Både på dette feltet og på de fleste av de andre feltene ovenfor vil det kunne skrives et utall hovedoppgaver og doktoravhandlinger i historie. To prosjekter jeg skulle ønske at noen ville gjennomføre innenfor samtidens mediehistorie, gjelder fremveksten av *International Herald Tribune* og CNN. Kanskje kunne disse prosjektene også gi grunn for fruktbare sammenligninger.